

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ПОЛІТОЛОГІЯ”

Харків
2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ПОЛТОЛОГІЯ”**

(галузі знань: 0304 “Право”,
0302 “Міжнародні відносини”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрями підготовки:
6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародне право”)

**для студентів III курсу
денних факультетів**

**Харків
2012**

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та семінарських занять з навчальної дисципліни “Політологія” (галузі знань: 0304 “Право”, 0302 “Міжнародні відносини”; освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”; напрями підготовки: 6.030401 “Правознавство”, 6.030202 “Міжнародне право”) для студентів III курсу денних факультетів / уклад.: М. П. Требін, Г. Ю. Васильєв, Л. М. Герасіна та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2012. – 60 с.

У к л а д а ч і : М. П. Требін,
Г. Ю. Васильєв,
Л. М. Герасіна,
В. Я. Зимогляд,
І. О. Поліщук,
О. М. Сахань

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 4 від 26.06.2012 р.)*

1. ВСТУП

Політологія є нормативною навчальною дисципліною циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін освітньо-професійної програми за напрямками підготовки “Правознавство” і “Міжнародне право”.

Політологія вивчає політичну сферу життя суспільства: політику, політичні відносини і процеси, політичну культуру, політичні системи і режими, політичні партії та суспільно-політичні рухи, класи, соціальні групи, клани, еліти, їх інтереси, форми діяльності в політиці, методи боротьби за владу тощо. Предмет політології має тісні зв'язки з предметом юридичної науки, особливо з таких питань, як держава, влада, право, закони, демократія, незалежність, відповідальність, юридична культура, права людини, вибори, суспільний і державний лад та з багатьох інших.

Мета вивчення політології – розширення та збагачення знань студентів, посилення теоретико-методологічної і професійної підготовки тих, кому доведеться освоювати складну політико-правову дійсність, приймати рішення в різних колізійних ситуаціях, особливо тих, що стосуються долі людей, виступати в ролі активних суб'єктів політики й права. Вивчення політології – один із засобів сучасної соціалізації особи й формування політико-правової культури, залучення до демократичних цінностей. Курс політології повинен дати студенту необхідний мінімум знань про політичні реалії, норми політичної поведінки, політичні цінності; він має сприяти вихованню освічених людей, спроможних раціонально і критично давати оцінку політичним феноменам, робити усвідомлений політичний вибір. Знання основ політології необхідне для виконання багатьох функцій юриста, вирішення конкретних завдань юридичної діяльності.

У результаті поглибленого вивчення політології студенти повинні

знати:

– теоретико-методологічні підвалини політичної науки; володіти категоріями, поняттями й закономірностями політології;

- природу взаємозв'язку і взаємозалежності політики та права;
 - історичну традицію генезису й розвитку світової політичної думки;
 - теоретико-концептуальну структуру сучасної політологічної доктрини в розмаїтті зарубіжних і вітчизняної наукових шкіл;
 - сутність найважливіших політичних феноменів: політики, політичної влади, лідерства, політичної системи і режиму, держави, ідеології, політичної культури та поведінки, політичних технологій тощо;
 - систему політичних інститутів сучасності, що складають структурно-функціональний формат політичного буття;
 - структуру і реальний вплив сучасних політичних акторів (суб'єктів): політичних партій, рухів та їх лідерів, політичної еліти та істеблішменту, політико-правових інституцій держави;
 - природу, форми й динаміку різноманітних політичних процесів, їх типологію, масштаби й наслідки;
 - міжнародну політику і глобальні проблеми сучасності;
- вміти:**
- застосовувати метод аналізу, діагностики і прогнозування політичних явищ, процесів та подій у контексті досягнень сучасної політичної науки;
 - аналізувати владу як субстанцію політики й засіб управління соціальними процесами. Оцінювати специфіку політико-владних відносин; орієнтуватися в проблемах легітимності, горизонтального й вертикального розподілу влади;
 - формувати уявлення про еволюцію та типологію політичних систем, володіти законом “переходу” від тоталітаризму до демократії та ін.;
 - визначити показники позитивної еволюції (чи кризи) політичної влади в сучасному суспільстві; формулювати засади прогресивних стратегій політичного розвитку щодо удосконалення конституційного ладу, політичних інститутів, електорального процесу тощо;

– порівнювати дійсну структуру політичних інтересів і очікувань українського населення відповідно до чинних політичних структур: партій, організацій, рухів, блоків, коаліцій тощо;

– формулювати й відстоювати власну політичну та правову позицію, працювати в умовах політичного плюралізму, сприяти толерантності й гармонізації всіх політичних зв'язків і міжпартійних відносин;

– орієнтуватися в міжнародних політичних процесах, оцінювати світові геополітичні проблеми, місце і роль України на міжнародній арені.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Тема	Всього годин	У тому числі		
			лекції	семінарські заняття	самостійна робота

Змістовий модуль I. Основи політичної теорії – 36 год

1	Політологія як наука	6	2	2	2
2	Політична влада	8	2	4	2
3	Політичні системи та політичні режими	7	2	4	1
4	Громадянське суспільство	5	2	2	1
5	Політична еліта	5	2	2	1
6	Політичне лідерство	5	2	2	1

Змістовий модуль II. Політична прaxeологія – 36 год

7	Політичний процес	6	2	2	2
8	Політичні партії та громадсько-політичні рухи	10	2	4	4
9	Політична культура	6	2	2	2
10	Політичні технології	8	2	4	2
11	Світова політика	6	2	2	2
Разом		72	22	30	20*

* До них входять 10 год індивідуальної роботи

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національного
університету “Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого”
(протокол № 10 від 15 червня 2012 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

1. Політологія як наука

Політика як соціальне явище. Політична сфера суспільства. Місце і роль політичних відносин у системі суспільних відносин, зміст і специфіка їх реалізації.

Предмет політології, його проблемна структура. Місце політології в системі соціальних і гуманітарних наук. Основні закономірності й категорії політології. Функції політичної науки. Методи політології.

Основні історичні етапи розвитку політичної доктрини. Політичні уявлення і концепції Давнього Сходу. Особливості політичної думки античності. Становлення і розвиток західно-європейської політичної думки. Політичні концепції Нового часу. Формування парадигм сучасної політичної науки, національні школи політології та їх актуальна проблематика. Основні етапи розвитку української політичної думки.

2. Політична влада

Сутність феномена влади та її зв'язок з політикою. Концептуалізація влади в політологічному дискурсі. Атрибутивні ознаки влади, її рівні та види. Інституційність політичної влади. Структура (анатомія) політичної влади: джерела, суб'єкти та об'єкти, функції, ресурси.

Проблеми легітимності, моральності й амбівалентності політичної влади. Принцип розподілу влад у “політичному полі” та ситуація дисперсії влади. Спільне та особливе в публічній політичній та державній владі. Взаємодія політичного і правового у реалізації політичної волі та механізмів державної влади.

3. Політичні системи та політичні режими

Сутність політичної системи суспільства. Застосування соціологічного, структурно-функціонального, історичного й інших методів щодо аналізу сутності політичної системи. Функції та структура політичної системи. Чинники, що впливають на стабільність політичної системи. Критерії класифікації політичних систем. Типологія політичних систем минулого й сучасності. Проблеми трансформації та демократичної модернізації політичної системи України.

Політичний режим: сутність, ознаки, механізми здійснення влади. Різновиди й багатоманіття політичних режимів.

Демократія як форма політичної самоорганізації суспільства. Етапи становлення й розвитку поняття “демократія”. Традиційна ліберальна теорія демократії. Плюралістична теорія демократії. Елітарна концепція демократії. Концепція партисипаторної демократії. Марксистська концепція демократії. Поліархія.

Проблема переходу до демократії й закономірності демократизації тоталітарних і авторитарних режимів. “Хвилі демократизації”. Умови демократизації. Проблеми демократизації в пострадянському й українському контексті.

4. Громадянське суспільство

Громадянське суспільство як соціальна реальність. Класичні і сучасні теорії громадянського суспільства. Поняття, ознаки, характеристика, функції та основні елементи сучасного громадянського суспільства. Структура громадянського суспільства. Особливості становлення правового демократичного громадянського суспільства в Україні.

Взаємозв'язок демократії та громадянського суспільства. Демократичні практики соціуму в політичній сфері. Права людини, громадянина, політична свобода, особиста свобода.

Конституціоналізм як режим взаємодії держави і громадянського суспільства. Становлення світового громадянського суспільства.

5. Політична еліта

Поняття та сутність еліти. Елітиська парадигма в політології. Різноманіття елітних груп у соціумі, їх зв'язки з політикою. Структура політичної еліти згідно з державними і владно-політичними статусами. “Ролі-функції” у складі політичної еліти. Механізми й канали рекрутування політичної еліти. Динаміка еліти: закон “циркуляції еліти”, ситуація “зміни еліт” як проблема політичної наступності.

Соціальні функції політичної еліти. Елітарність “груп впливу” у політичному просторі України. Моделі політико-правової взаємодії “еліти влади” та контр-еліти. Шляхи легітимації політичної еліти. Елітні групи та дисперсія влади на підставі різних політичних інтересів.

6. Політичне лідерство

Феномен лідерства в світовій науковій традиції. Історики і філософи античності про політичне лідерство (Геродот, Платон, Аристотель, Плутарх, Фулідід, Тацит, Тіт Лівій та ін.). Уявлення про лідерство у середньовіччі та Відродженні. Ідеї Г. Гегеля про роль видатних особистостей в історії. Марксизм-ленінізм про взаємовідносини вождів і класів. Погляди Ф. Ніцше на місце лідера в суспільстві. Концепція лідерства З. Фрейда та його послідовників.

Феномен політичного лідерства у сфері реалізації влади. Лідерство як об'єктивне і універсальне явище. Зміст дефініції “політичний лідер”. Поняття “лідер”, його співвідношення з поняттями “керівник” і “вождь”. Сучасна наука про природу лідерства і механізми здійснення політичного лідерства.

Соціальна роль та механізми формування політичного лідерства.

Концепції та теорії лідерства як інститут влади. Різновиди лідерів у політичній практиці держави й громадсько-політичних організацій: модель “ідеального лідера” та її характеристики, сучасні класифікації (типології) лідерів за різними критеріями. Функції політичного лідера та його історичне по-

кликання, соціальні якості лідерів. Обумовленість лідерства психологічними властивостями особи та її політико-ідеологічною послідовністю. Політичний стиль як детермінанта ефективного лідерства: “цезаризм”, “бонапартизм”, харизма, традиціоналізм, популізм, плутократія, професійний політичний менеджмент тощо. “Ідеальний” лідер та характеристика моделей сучасного політичного лідерства.

Становлення інституту політичного лідерства в Україні.

7. Політичний процес

Поняття політичного процесу. Етапи й динаміка розвитку політичного процесу. Структурні складові політичного процесу: політичні інститути, політична діяльність та рішення, політичні події тощо.

Зміст політичного процесу, головні форми та способи його здійснення. Проблема політичної наступності. Різновиди політичних процесів.

Політичні кампанії як форми політичного процесу: виборча кампанія (електоральний процес); позиціонування політичних сил (дійові особи); плебісцитарні політичні акції (референдум, плебісцит, опитування); політична агітація, дискредитація тощо. Політико-правові характеристики проведення виборчих кампаній в Україні.

8. Політичні партії та громадсько-політичні рухи

Поняття “політична партія”: історія, сутність, основні ознаки і функції. Латинське походження терміна “партія”. Поява протопартій у Давній Греції й Давньому Римі. Виникнення політичних партій сучасного типу в другій половині XIX ст. в Європі. Зростання ролі і значення політичних партій у середині XX ст. Основні ознаки політичної партії за Ж. Ла Паломбарою й М. Вейнером. Типова структура партії. Сучасне визначення поняття “політична партія”. Функції партій: зовнішні, внутрішні, теоретичні, ідеологічні, політичні, соціальні, організаційні.

Типології політичних партій: ідеологічна, лінійна, за способом утворення (М. Дюверже), за внутрішньою організаційною структурою, за місцем і роллю в політичній системі, за ставленням до суспільних перетворень тощо.

Розвиток багатопартійності в Україні. Початок шляху до політичного плюралізму в Україні у 1987 р. Три етапи формування багатопартійності в Україні. Правові основи діяльності партій в Україні: Закон України “Про об’єднання громадян” (1992 р.), Закон України “Про політичні партії в Україні” (2001 р.). Політико-ідеологічна спрямованість партій України. Сучасні тенденції розвитку політичних партій в Україні.

Громадсько-політичні рухи та організації. Сутність, ознаки, структура громадсько-політичних рухів та організацій. Специфіка громадсько-політичних рухів та організацій, їх відмінність від політичних партій. Різновиди громадсько-політичних об’єднань.

9. Політична культура

Політична культура як суспільне явище, її сутність і зміст. Логіко-історичний аналіз формування концепції політичної культури. Поняття, структура та функції політичної культури. Критерії визначення рівня політичної культури.

Політична свідомість як елемент політичної культури. Роль політичних знань у формуванні політичної культури. Буденний (емпіричний) та теоретичний рівні функціонування політичної свідомості. Політична ідеологія як системоутворюючий елемент політичної культури. Громадська думка як характеристика масової політичної свідомості. Роль політичної символіки в політичному житті суспільства. Політична мова як зовнішній спосіб вираження політичного мислення і політичних цінностей.

Політична участь і політична поведінка як діяльні аспекти політичної культури. Типологізація політичної поведінки за різними критеріями.

Політична соціалізація: фази та механізми.

Типологія політичних культур. “Громадянська культура”. Політичні субкультури.

Шляхи і чинники формування політичної культури. Політична культура сучасного українського суспільства.

10. Політичні технології

Поняття “політична технологія”: визначення, сутність, типологія. Грецьке походження терміна “технологія”. Сучасні підходи до визначення поняття “політична технологія”. Типологія політичних технологій: “технології політичного менеджменту”, “технології політичного маркетингу”, “інформаційні технології”, “технології діяльності лобіста”, “технології парламентаризму”, “технології формування іміджу лідерів”, “виборчі технології”, “брудні” технології, “рекламні технології”, “технології паблік рілейшнз”, технології легітимізації політичної влади. Базові та другорядні, загальні та індивідуальні політичні технології.

Виборчі технології: сутність та різновиди. Субординація між поняттями “політичні технології” та “виборчі технології”. Основні та допоміжні, медійні та “польові” виборчі технології. Сучасні тенденції розвитку виборчих технологій: формування метатехнологій нового типу, поширення маніпулятивних технологій, медіатизація та інтернетізація технологічного арсеналу політичних виборів тощо.

Виборчі технології в електоральному процесі України. Виникнення та розвиток виборчих технологій в Україні: 1994 р. – відновлення конкурентних виборів, перший досвід застосування демократичних технологій; 1999 р. – поворот від “ідеологій до технологій”, 2002 р. – теперішній час – технологізація виборів. Американізація виборчих технологій в електоральному процесі України як одна з головних тенденцій їх розвитку на сучасному етапі. Виборчі технології як індикатор політичного режиму в Україні.

11. Світова політика

Поняття та сутність “світової політики”, “зовнішньої політики” й “міжнародних відносин”. Суб’єкти світової політики. Особливості політичної структури сучасного світу. Міжнародні конфлікти і протиріччя.

Геополітичні трактування міжнародних відносин. Геополітика і національно-державна безпека. Поліцентризм світового політичного упорядкування. Зовнішньополітичні стратегії держав. Поняття національно-державного інтересу і міжнародні пріоритети України у сучасній геополітичній ситуації.

Глобальні проблеми у структурі світових політичних відносин. Суперечливість процесів глобалізації. Глобалізація і проблема суверенітету національної держави. Посилення ролі міжнародних організацій, блоків і союзів, субрегіональних організацій у світовій політиці. Новий вимір політики як фактор соціального прогресу.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Політологія як наука

П л а н

1. Політика як соціальний феномен. Політичні відносини, їх зміст та реалізація.

2. Предмет політології. Функції та методи політичної науки.

3. Основні історичні віхи розвитку політичної доктрини. Проблеми формування сучасної політичної науки.

Л-ра: 76, 90, 95, 97, 109, 151.

2. Політична влада

П л а н

1. Влада як соціально-політичне явище; її ознаки та різновиди.

2. Теоретичні концепти влади в політології, політичній соціології та правознавстві.

3. Структура політичної влади: суб'єкти (актори), об'єкти, соціальні джерела, ресурси.

4. Інституційність влади та політики: форми і функції.

5. Особливості публічної політичної та державної влади.

6. Легітимація політичної влади: соціальні та політико-правові аспекти.

Л-ра: 2, 3, 9, 25, 37, 52, 59, 73, 74, 89, 101, 109, 120, 141, 143, 144, 148, 149, 155, 159.

3. Політичні системи та політичні режими

П л а н

1. Політична система суспільства: сутність, структура, функції; її співвідношення з правовою, виборчою і партійною системами.

2. Типології політичних систем минулого й сучасності: автократія, тоталітаризм, демократія; відкриті системи й автаркії; геополітична й цивілізаційна типології тощо.

3. Політичні режими як система механізмів здійснення влади: ознаки та різновиди.

4. Демократія як політичний устрій і форма політичної самоорганізації суспільства.

5. Концепції демократії: традиційна ліберальна теорія демократії; плюралістична теорія демократії; елітарна концепція демократії; концепція партисіпаторної демократії; марксистська концепція демократії тощо.

6. Проблеми демократичної модернізації України.

Л-ра: 15, 76, 90, 95, 97, 109, 116, 151.

4. Громадянське суспільство

П л а н

1. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього.

2. Сутність, основи, принципи, умови формування і розвитку громадянського суспільства.

3. Громадянське суспільство в сучасному дискурсі.

4. Структурний вимір громадянського суспільства.

5. Становлення і розвиток громадянського суспільства в Україні.

Л-ра: 24, 26, 27, 39, 40, 47, 53, 56, 58, 60, 65, 75, 83, 91, 92, 109, 129, 131, 135, 142, 146.

5. Політична еліта

П л а н

1. Концептуалізація феномену “еліти” в політології.
 2. Елітарні групи суспільства та їх вплив на політичну сферу.
 3. Сутність і структура політичної еліти: ознаки; функції; “рольовий” склад; рівні (згідно владно-політичних статусів).
 4. Механізми рекрутування еліти. Закон “циркуляції еліт” і проблема політичної наступності.
 5. Еліта в політичному просторі України. Специфіка політико-правової взаємодії “еліти влади” та контр-еліти.
- Л-ра: 1, 4, 5, 6, 10, 11, 14, 21, 28, 39, 41, 49, 59, 62, 68, 69, 79, 81, 93, 100, 102, 103, 106, 125, 126, 133, 138, 140, 147, 152, 153.*

6. Політичне лідерство

П л а н

1. Проблема лідерства в історії політичної думки.
 2. Зміст, соціальні якості, сутність та природа лідерства.
 3. Соціальна роль, функції та механізми формування політичного лідерства.
 4. Концептуальні основи дослідження феномену політичного лідерства.
 5. Типологія політичного лідерства.
- Л-ра: 32, 42, 46, 57, 77, 84, 85, 109, 122, 136, 137, 154.*

7. Політичний процес

П л а н

1. Політичний процес: динаміка і структура, форми та способи здійснення.
2. Види політичних процесів.

3. Структурна композиція та форми протікання політичного процесу.

Л-ра: 7, 18, 23, 29, 35, 44, 59, 70-72, 80, 82, 86, 97, 99, 107, 108, 119, 128, 130, 151.

8. Політичні партії та громадсько-політичні рухи

П л а н

1. Основні віхи, етапи та причини виникнення сучасних партій.

2. Поняття “політична партія”: сутність, основні ознаки і функції.

3. Типологізації та характерні ознаки політичних партій.

4. Етапи формування та розвиток багатопартійності в сучасній Україні.

5. Правова база, вимоги функціонування політичних партій в Україні.

6. Політико-ідеологічна спрямованість провідних партій України. Особливості сучасного етапу партійного будівництва в Україні.

7. Громадські рухи та організації: поняття, основні ознаки та функції.

8. Різновиди громадських організацій та їх приклади.

Л-ра: 15, 43, 61, 104, 105, 113, 116, 150, 156-158.

9. Політична культура

П л а н

1. Політична культура як суспільне явище. Розвиток концепції політичної культури. Зміст і суть поняття “політична культура”. Критерії визначення рівня політичної культури.

2. Структура політичної культури та її базові компоненти. Функції політичної культури.

3. Політична свідомість як елемент політичної культури. Діяльний аспект політичної культури (політична участь і політична поведінка).

4. Функціональний, структурний, комунікативний, формаційний, цивілізаційний та інші підходи до типологізації політичної культури. Політичні субкультури.

5. Особливості формування української політичної культури.

Л-ра: 16, 19, 20, 45, 50, 51, 54, 66, 94, 98, 109, 111, 121, 123, 124, 145, 154.

10. Політичні технології

П л а н

1. Поняття “політична технологія”: визначення та сутність. Основні підходи до трактування політичних технологій у вітчизняній політичній науці.

2. Базові типології політичних технологій. Основні тенденції розвитку політичних технологій.

3. Виборчі технології: сутність, різновиди, цілі застосування.

4. Головні етапи розвитку виборчих технологій та їх особливості.

5. Базові типології виборчих технологій.

6. Демократичні принципи проведення виборів, що закріплені у міжнародних документах.

7. Основні періоди розвитку виборчих технологій в Україні.

8. Виборчі технології в електоральному процесі України: специфіка, різновиди і тенденції розвитку.

Л-ра: 8, 36, 38, 63, 64, 78, 87, 112, 114, 116, 117, 132, 134.

11. Світова політика

П л а н

1. Зародження й розвиток міжнародних відносин. Поняття “система міжнародних відносин”.

2. Світова політика: формування і зміст наукової дисципліни.

3. Особливості політичної структури сучасного світу і тенденції її розвитку.

4. Глобалізація сучасного світу як ключова тенденція світового розвитку.

5. Глобальні проблеми сучасності.

6. Геополітика.

Л-ра: 12, 13, 17, 22, 31, 33, 34, 48, 55, 67, 109, 139.

5. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Опис предмета курсу

Курс	Напря́м, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
Кількість кредитів ECTS: 2,0	0304 “Право”, 0302 “Міжнародні відносини”	Нормативна: Модуль I
Модулів: 3	6.030401	Лекції: 22 Семинарські заняття: 30
Змістових модулів: 2	“Правознавство”	Модуль II
Загальна кількість годин: 72	6.030202 “Міжнародне право”	Індивідуальна робота: 10
Тижневих годин: 4	“Бакалавр”	Модуль III Самостійна робота: 10 Види контролю: поточний модульний контроль, іспит

Організація поточного модульного контролю

Оцінювання знань студентів з політології здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об’єктом оцінювання є відповідні частини навчальної програми дисципліни “Політологія”, засвоєння якої перевіряється під час ПМК.

Завданням ПМК є перевірка розуміння й засвоєння навчального матеріалу змістового модуля, здатності осмислити окремі теми чи розділи, умінь застосовувати отримані політологічні знання при вирішенні професійних завдань.

Об’єктами ПМК знань з політології є:

– систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань);

– виконання модульних контрольних завдань;

– інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного модуля.

Критеріями оцінювання ПМК є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне доопрацювання окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0 до 10 балів);

б) виконання контрольної роботи у формі тестування (від 0 до 10 балів). Порядок і час складання тестів, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку навчального року, що передує їх проведенню.

Підсумковий бал за результатами ПМК оформляється під час останнього в навчальному семестрі семінарського заняття. Загальна кількість балів за ПМК складає 40 балів. Кожен модуль оцінюється у 20 балів. Результати ПМК знань студентів вносяться до відомості обліку поточної успішності. Вони є основою для визначення загальної успішності студента з дисципліни “Політологія” і враховуються (за необхідності) при виставленні балів за підсумковий контроль знань (ПКЗ).

У разі невиконання завдань ПМК з об’єктивних причин студенти мають право за дозволом декана (викладача) скласти їх не пізніше останнього семінарського заняття. Час та порядок складання визначає викладач.

Конкретний перелік питань і завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку навчального року. Екзаменаційний білет, як правило, складається з трьох питань.

6. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Індивідуальна робота повинна допомагати студентам якнайповніше оволодіти предметом курсу, розширити ерудицію, сформувати навички науково-дослідницької роботи. Органічне поєднання видів роботи, що вимагають уваги, з тими, які стимулюють творчий пошук та мислення, дозволить усебічно підготуватися до самостійної праці. Результатом індивідуальної роботи має стати формування якісно нового рівня наукової підготовки спеціаліста, який вільно орієнтується в системі політологічних знань.

Відповідно до вимог “Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців” індивідуальна робота студентів з політології може включати до себе: участь у роботі студентського наукового гуртка (проблемної групи) з політології, студентських наукових конференціях, конкурсах, олімпіадах; написання етюдів, есе, рефератів та їх презентацію; анотацію прочитаної додаткової літератури; бібліографічний опис літератури; складання тезауруса з окремих тем політології та інші форми роботи.

Вибір студентом видів індивідуальної роботи здійснюється на альтернативній основі за власними інтересами і попереднім узгодженням з викладачем. Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи здійснює викладач – керівник індивідуальної роботи студента. Індивідуальна робота максимально оцінюється 10 балами.

7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Підсумкове оцінювання рівня знань з політології здійснюється на основі результатів ПМК, індивідуальної роботи та ПКЗ за 100-бальною шкалою. Завдання ПМК та індивідуальна робота оцінюється від 0 до 50 балів; завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 50 балів.

ПКЗ з політології проводиться у формі іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані політологічні знання із сучасними політичними й правовими проблемами.

До відомості обліку підсумкової успішності вносяться сумарні результати в балах ПМК, індивідуальної роботи та ПКЗ.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється в залікову книжку відповідно до такої шкали:

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в Нац. ун-ті “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов’язковий повторний курс		1 – 34

8. КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ

1. Предмет політології. Основні категорії і закони політичної науки.
2. Функції і методи політології.
3. Основні історичні етапи становлення політичної доктрини.
4. Головні ідеї західної політології: американської, французької, німецької, італійської.
5. Політика як соціальне явище. Політичні відносини – об’єкт політичного аналізу.
6. Становлення вітчизняної політичної думки.
7. Соціально-політичний феномен влади: сутність, ознаки, різновиди.
8. Влада і політика як політичні інститути цивілізації та суспільства. Природа політичного панування (за М. Вебером).
9. Теоретичні концепції влади у класичній та сучасній політології.
10. Структура політичної влади: суб’єкти, об’єкти впливу, ресурси та функції.
11. Соціальні та духовно-метафізичні джерела влади; постмодерне бачення “політичного поля” влади в соціумі.
12. Державна влада як політико-правове явище публічного характеру, її головні риси.
13. Проблеми дисперсії політичної влади в соціумі та розгалуження влад у державі.
14. Легітимація влади як процес. “Класичні” та сучасні типи легітимності політичної влади.
15. Шляхи здобуття владою легітимності в демократичних і транзитивних суспільствах.
16. Поняття політичної системи, її функції та механізм дії (Д. Істон, Г. Алмонд).
17. Структурна характеристика політичної системи суспільства.
18. Проблеми демократичної модернізації політичного устрою України.

19. Політичний режим: сутність, види, механізми здійснення влади.
20. Демократичний політичний режим: риси й різновиди (ліберальна, конкурентна, плюралістична, національна, “транзитивна” демократія тощо).
21. Основні підходи до розуміння громадянського суспільства.
22. Громадянське суспільство як соціальна реальність.
23. Сутність, структура, визначення і функції громадянського суспільства.
24. Етапи становлення сучасного громадянського суспільства.
25. Головні інститути громадянського суспільства.
26. Особливості становлення громадянського суспільства в країнах первинної модернізації.
27. Політичні партії як інститут громадянського суспільства.
28. Особа в громадянському суспільстві.
29. Соціальний капітал: суть, основні характеристики.
30. Місцеве самоврядування як структурний елемент громадянського суспільства.
31. Соціокультурні організації громадянського суспільства в сучасній Україні.
32. Взаємодія громадянського суспільства і правової держави: етика стосунків.
33. Сутність феномену еліти; її природа та соціальні ознаки.
34. Розвиток елітистської доктрини в класичних і сучасних політологічних теоріях.
35. Плюралізм елітарних груп у суспільстві; їх соціальні функції.
36. Структура політичної еліти: ієрархія рівнів; функціональний розподіл; “рольовий” склад.
37. Динаміка еліти: закон “циркуляції еліти” (В. Парето) та “обмін еліт”.
38. Механізми рекрутування еліти; специфіка добору в “закриті” та “відкриті” еліти.

39. Проблеми легітимації політичної еліти в Україні. “Демократичний елітизм” як синтез принципів демократії та елітаризму.

40. Феномен політичного лідерства в світовій науковій традиції: від стародавніх уявлень до сучасних поглядів.

41. Лідерство як об’єктивне та універсальне явище. Зміст, сутність та природа лідерства.

42. Ознаки, функції та механізми формування політичного лідерства

43. Концепції та теорії політичного лідерства.

44. Типології (класифікації) політичних лідерів за різними критеріями: тип легітимності; політичний стиль; психологічні риси і типи поведінки тощо.

45. Політичний стиль як детермінанта ефективного лідерства: “цезаризм”, плутократія, популізм, професійний політичний менеджмент, харизма, традиціоналізм, раціоналізм тощо.

46. “Ідеальний” лідер та характеристика моделей сучасного політичного лідерства.

47. Становлення інституту політичного лідерства в Україні.

48. Політичний процес: зміст і стадії розвитку. Проблема політичної наступності.

49. Форми і способи реалізації політичного процесу: революція, реформа, війна, путч, бунт, конфлікт, політичні кампанії, акції тощо.

50. Політична трансформація, модернізація, модифікація. Специфіка політичних процесів у посттоталітарних державах.

51. “Західний” і “незахідний” політичний процес: порівняльна характеристика.

52. Політичні кампанії: сутність, різновиди, цілі та суб’єкти.

53. Виборча кампанія: політичні стратегії, мобілізаційні тактики щодо електорату, інформаційні технології.

54. Основні віхи, етапи та причини виникнення сучасних партій.

55. Поняття “політична партія”: сутність, основні ознаки і функції.

56. Типологізації та характерні ознаки політичних партій.
57. Етапи формування та розвиток багатопартійності в сучасній Україні.
58. Правова база, кількісні вимоги функціонування політичних партій в Україні.
59. Політико-ідеологічна спрямованість провідних партій України. Особливості сучасного етапу партійного будівництва в Україні.
60. Громадські рухи та організації: поняття, основні ознаки та функції .
61. Різновиди громадських організацій та їх приклади.
62. Класифікації політичних партій М. Дюверже.
63. Партійно-політична модель Європи С. Ліпсета-С. Роккана.
64. Політична культура як суспільне явище, її сутність і зміст.
65. Логіко-історичний аналіз формування концепції політичної культури.
66. Поняття, структура та функції політичної культури. Критерії визначення рівня політичної культури.
67. Політична свідомість як елемент політичної культури. Буденний (емпіричний) та теоретичний рівні функціонування політичної свідомості.
68. Функції та типологія політичної свідомості.
69. Політична участь і політична поведінка як діяльні аспекти політичної культури.
70. Політична соціалізація: фази та механізми.
71. Типологія політичних культур за різними критеріями.
72. “Громадянська культура”.
73. Політичні субкультури.
74. Шляхи і чинники формування політичної культури.
75. Політична культура сучасного українського суспільства.
76. Поняття “політична технологія”: визначення та сутність. Основні підходи до трактування політичних технологій у вітчизняній політичній науці.

77. Базові типології політичних технологій. Основні тенденції розвитку політичних технологій.

78. Виборчі технології: сутність, різновиди, цілі застосування.

79. Головні етапи розвитку виборчих технологій та їх особливості.

80. Базові типології виборчих технологій.

81. Демократичні принципи проведення виборів, закріплені у міжнародних документах.

82. Основні періоди розвитку виборчих технологій в Україні.

83. Виборчі технології в електоральному процесі України: специфіка, різновиди і тенденції розвитку.

84. Американські виборчі технології в сучасному електоральному процесі в Україні.

85. Світова політика, міжнародні відносини: розвиток предметних галузей.

86. Зміст поняття світової політики.

87. Актори (учасники) світової політики.

88. Протиріччя світової політики.

89. Загальна характеристика міжнародних організацій, Україна в міжнародних організаціях.

90. Взаємини ЄС та України.

91. Ідеї війни та миру як найважливіші складові в теорії міжнародних відносин.

92. Німецька класична школа геополітики та значення праць К. Хаусхофера.

93. “Національний інтерес”: поняття, зміст та структура.

94. Глобалізація: суть, основні підходи і концепції.

95. Антиглобалізм: сутність, особливості розвитку.

96. Генезис геополітики.

97. Співпраця як чинник стабілізації міжнародних відносин.

98. Міжнародні конфлікти: типологія та особливості.

99. Глобальні проблеми сучасності.

9. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Абдикація – тип переходу до демократії, за якого відбувається швидка “добровільна” передача влади від старої до нової еліти – під тиском масових рухів чи певних очевидних провалів у внутрішній або зовнішній політиці, що роблять владу старої еліти повністю нелегітимною.

Абсентеїзм (лат. *absentia* – відсутність) – свідоме ігнорування громадянами виборів та інших форм народного волевиявлення; ухилення від участі в громадсько-політичному житті.

Автаркія – політика, спрямована на відокремлення економіки однієї держави чи групи держав від економіки інших країн з метою створення замкнутої системи господарювання, зорієнтованої на самозабезпечення.

Автономія – форма самоуправління частиною території (унітарної або федеративної) держави, право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах, установлених центральною владою.

Авторитаризм – політичний лад, за якого влада зосереджена в руках вузького кола правлячих осіб чи диктатора, спирається на силові структури й вибіркові репресії та фактично не обмежена законом і правом, хоча інколи допускає існування “слабкої” опозиції та ідеологічного плюралізму.

“Активістська” політична культура – “чистий” тип політичної культури, за якого громадяни виявляють значний інтерес до всього змісту і різноманіття політичного життя і самі беруть активну участь у політичних акціях і процесах.

Активне виборче право – право обирати членів представницьких органів влади.

Афективні орієнтації – почуття щодо політичної системи, її ролі й тих, хто виконує політичні ролі

Багатовладдя – коли влада в державі чи організації, здійснюється водночас декількома посадовими особами, органами, установами або політичними центрами, які не співпрацюють, а суперничають і конфліктують між собою.

Багатополярність – сучасна теоретична концепція, що припускає співіснування декількох великих держав.

Баланс сил – поняття, що означає певну форму або конфігурацію (біполярну, багатополярну та ін.) розподілу потужності між найважливішими державами – учасниками міжнародних відносин.

Біполярна система (біполяризм, або ж двухполярність) – геополітична конструкція, що відбиває дуалізм стосунків між державами з різним суспільно-політичним устроєм, або ж дуалізм існування таласократії і теллурократії, тобто держав, орієнтованих на морську і сухопутну зовнішню політику.

Біхевіоризм (англ. *behavior* – поведінка) – один із методів політичної науки, її напрям, що зосереджується на прикладних дослідженнях політичної поведінки, мотивацій і дій, зокрема “неформальних” аспектів держуправління, на опрацюванні психологічних і соціологічних досліджень політики та заперечує цінність її загальних теорій.

Виборча кампанія – комплекс заходів і процедур формування державних та громадських виборних органів.

Виборчі технології – сукупність методів, програм та практик впливу на свідомість електорату з боку суб’єктів виборчого процесу і задіяних ними медіа-корпорацій та інших комунікаторів з метою отримати необхідну підтримку виборців через їх голосування на політичних виборах.

Відчуженість політична – зосередження зусиль індивіда на розв’язанні проблем особистого життя та їх відрив і протиставленні суспільному й політичному життю

Влада – специфічне, непаритетне відношення між соціальними суб’єктами явище, яке має свої суспільні джерела та різноманітні ресурси; властивість і функція соціальної системи, що походить зі складного комплексу системних взаємодій та структурних ієрархій;

Владні “центри” – безпосереднє оточення державних лідерів (президента, спікера парламенту, глави уряду, лідерів опозиції), які представлені в органах законодавчої, виконавчої влади та найбільш впливових політичних сил.

Вождь – особа, яка не піднімає масу до свого рівня, а опускається сам до рівня маси; він служить не державі чи нації, а певним групам, що висунули його на політичну арену; вождь

звертається до людини з натовпу, базує свою діяльність на насиллі, маніпуляціях поведінкою людей, зневажає особистість.

Геополітика – одна з теоретичних шкіл, що досліджують міжнародні відносини з позиції географічного детермінізму.

Глобалізм – сучасна доктрина, де розглядається процес розширення та поглиблення міжнародних зв'язків та інститутів в єдиний простір.

Громадська думка – публічно висловлене ставлення великих груп людей до суспільних справ: проблем розвитку політичної системи, економіки, освіти тощо.

Громадська організація – добровільне об'єднання людей, яке організовує їх діяльність у різноманітних сферах інтересів: трудовій, суспільно-політичній та іншій самодіяльності. Ці суспільні інститути мають внутрішню структуру знизу доверху, фіксоване членство та діють відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхніх статутах.

Громадський рух – добровільне масове формування громадян, яке виникає внаслідок їх вільного бажання на основі спільності інтересів і не має фіксованого членства.

Громадянська політична культура – змішаний тип політичної культури, в якому норми раціонально-активістської поведінки добре уживаються з елементами патріархальної та підданської культур. Це культура довіри участі і підтримки, яка найкраще забезпечує політичну стабільність.

Делегування влади – передання на певний термін тих чи інших повноважень від одних суб'єктів влади (як правило державних) до інших органів управління, юридичних або фізичних осіб, які не мали раніше цих ресурсів впливу.

Демократична політична культура – суб'єктивно сприйняті ціннісні орієнтації, зразки політичної поведінки, що відповідають таким ідеалам демократії, як свобода, рівність, законність, плюралізм і змагальність під час набуття влади, відповідальність політичної еліти перед народом тощо.

Демократія – найсучасніша форма політичного та економічного устрою суспільства, заснована на визнанні народу головним джерелом влади; конкретно-історичний тип держави, її політичної системи (режиму влади), яка декларує принципи

народовладдя, права і свободи громадян, ідейно-політичний плюралізм, контроль за діяльністю органів влади і забезпечення управління громадськими справами за участю та в інтересах народу.

Державна влада – публічний феномен політичного характеру, основна форма політичного панування великої соціальної спільноти (народу, політичної нації, класу тощо), володіє верховенством і суверенітетом, має спеціалізований апарат з регулювання соціальних відносин, використовує право і легітимний примус; є системною функцією асиметричного суспільства.

Динаміка еліти – 1) *аристократична* – тенденція, що демонструє прагнення правлячого класу якщо не юридично, так фактично ввести спадковість свого стану; 2) *демократична* – оновлення політичної еліти з найбільш активних і здатних до управління представників нижчих верств шляхом виборів тощо.

Дисперсія влади – характерна ознака плюралістичної демократії; стан, що свідчить про більш дрібний поділ ресурсів влади, ніж офіційний розподіл повноважень і прерогатив між гілками державного правління, інститутами та функціональними рівнями влади.

Диференціація влади (*розділення, розгалуження*) – розподіл владних повноважень і функцій за ступенями, рівнями, ешелонами, ланками, регіонами.

Діяльність політична – вид суспільної діяльності суб'єктів політики, уособленої як потреба в сукупності осмислених дій, що ґрунтуються на врахуванні політичних інтересів, мобілізації політичної волі з метою досягнення політичних цілей.

Доктрина суверенітету – ключове поняття, що означає принцип територіального суверенітету у відносинах між державами.

Думка громадська – історично зумовлений динамічний стан масової свідомості великих груп людей, який своїм змістом віддзеркалює співвідношення соціальних сил, що фактично діють у суспільстві; сукупність уявлень та думок різних верств населення щодо тих чи інших соціально-політичних явищ та подій політичного життя.

Думка політична – сукупність поглядів, ідей, концепцій, що стосуються суспільно-політичного життя людей, народів, держав і відображені в науково-теоретичних працях, публіцистиці, релігійній і художній літературі.

Егалітаризм (фр. *egalite* – рівність) – політична теорія, для якої характерне утвердження рівності як основного принципу організації суспільства.

Екстеріоризація – перенесення до політичного середовища набутих індивідом рис; перехід зовнішніх дій у внутрішні у вигляді втілення задумів, реалізації планів і програм, побудові нових об'єктів, культурних надбань.

Електорат – корпус виборців, сукупність громадян, які користуються активним виборчим правом.

Еліта (від фран. “*elite*” – *кращий, вибраний, добірний*) – вузьке і досить закрите коло людей з відносно постійним і кількісно обмеженим складом, яке об'єднано міцними внутрішніми зв'язками та має суттєві переваги – досягнення, ресурси, статуси, матеріальні блага, привілеї тощо – відносно соціального оточення; найвищі, привілейовані верстви чи групи, які здійснюють функції управління, розвитку науки і культури (С. Келлер); люди, що мають інтелектуальні або моральні переваги над масами, високе почуття відповідальності, найвищі результати у галузі діяльності (В. Парето); ті, хто користується в суспільстві найбільшим престижем, статусом і багатством (Х. Ортега-і-Гассет).

“Елітарна” демократія – система, що передбачає обмежену участь народних мас в управлінні суспільством через низький рівень їх компетентності в політиці, а також через схильність до ірраціоналізму та радикалізму; тоді як правляча еліта не лише ефективно управляє, але й сповідує демократичні цінності, перебуваючи під контролем народу.

Елітарне “кредо” Платона – добродійність, мужність, розум й інші чесноти, як найвищі достоїнства людей, належать лише аристократії, котра єдина здатна правити державою.

Елітиська доктрина – сукупність соціально-політичних концепцій, теорій, де стверджується, що необхідною складовою структури будь-яких суспільств є найвищі привілейовані

верстви (групи) – т.зв. правляча меншість, що панує над іншим населенням.

Зовнішня політика – практичне втілення основних принципів міжнародної політики держави, що відповідає його національним інтересам.

Ідеологія (від грец. idea – думка, задум і logos – слово, поняття) – система поглядів і ідей, в яких усвідомлюються і оцінюються відношення людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі соціальної діяльності; у політиці – відносно систематизована сукупність понять, ідей і уявлень, в яких суб'єкти політичних відносин – індивіди, соціальні групи, класи, нації, суспільство – усвідомлюють свої політичні інтереси і якими вони виправдовують свої політичні спрямування

Інститут (соціол.) – стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, настанов, які регулюють різні сфери людської діяльності та організують їх у систему ролей і статусів, що складають соціальну систему. **І.** (юрид.) – організаційно-правове втілення чинної організації та функцій соціальних груп, що є матеріальною основою і соціальним субстратом інституційності.

Інститути політичні – організаційно оформлені, відносно стійкі форми політичної практики (політичні організації, держава, її органи тощо), які забезпечені спеціальними фаховими групами, виконують політичні функції та діють за певними нормами.

Інтерес політичний – прояв різноманітних потреб людини, який спонукає її до ознайомлення з політичним життям і до участі в ньому.

Інтеріоризація – перенесення відповідних дій, що належать до зовнішньої діяльності, у розумовий, внутрішній план, певну схему, образ, модель, алгоритм та ін.

Керівництво – управління, яке здійснюється в межах офіційних повноважень, виконання волі керівника відбувається завдяки його владі.

“Консенсусна” демократія – тип політичної системи (узгоджувальна модель влади); притаманна гетерогенним сус-

пільствам, що передбачає надання різним соціальним меншинам права вето з питань, які зачіпають їх інтереси.

“Консолідація демократії” – досягнення сталої згоди між суб’єктами політичних відносин щодо демократичних правил політичної “гри”; перетворення тимчасових домовленостей перехідного періоду на стійкі норми демократичного суперництва і співробітництва політичних еліт при здобутті й здійсненні влади.

Контр-еліта – політично активні групи, що незгодні з цілями та стратегіями влади, та з яких у майбутньому може бути сформований новий тип еліти, що прийде на зміну нині правлячому класу.

Культура політична – сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, характеру і способів функціонування політичних інститутів, організації всього політичного життя в суспільстві.

Культура політична патріархальна – тип політичної культури, для якого притаманні: відсутність у населення країни інтересу до політичної системи, брак чітко виражених спеціалізованих “політичних ролей”, можливо, й орієнтація членів суспільства на ватажків племені, шаманів тощо.

Культура політична підданська – тип політичної культури, за якої члени суспільства довіряють результатам діяльності політичної системи, але їх мало цікавить, яким чином це досягається; піддані виявляють низький рівень політичної участі.

Легалізація державної влади (її інститутів) – юридичне проголошення правомірності їх виникнення (установлення), організації та діяльності.

Легітимація політичної влади – процес, шляхом якого вона набуває якості легітимності, соціального визнання, виправдання, схвалення тощо.

Легітимна еліта – політична еліта, яка досягає влади та реалізує її, спираючись на широку підтримку народу і право, використовуючи методи раціонального переконання, соціального консенсусу.

Легітимність влади – її авторитет у громадян, визнання права управляти і згода підкорятися; виражає справедливість,

правильність, виправданість, правову й моральну законність та інші чесноти влади. **Л.** оцінюється за її відповідністю інтересам більшості населення, їх уявленням про справедливість, певним соціально-психічним установкам і очікуванням людей.

Лідер – провідний член суспільної групи, авторитетна особа в її організації, за якою визнається право приймати відповідальні рішення в тій чи іншій ситуації та регулювати взаємні стосунки між членами групи.

Лідер неформальний – член групи, який у своїй поведінці найповніше відповідає груповим цінностям і нормам, і тому користується найбільшим авторитетом серед свого оточення; **л н.** має вплив на групу завдяки певним лідерським рисам і може стати формальним.

Лідер політичний – будь-який учасник політичного процесу, який прагне і здатен консолідувати зусилля оточуючих і активно впливати (в межах території, міста, регіону, країни) на цей процес задля досягнення означених і поставлених ним цілей; він є популярним і впливовим учасником суспільного життя, який визначально впливає на нього, консолідує зусилля людей для досягнення спільної мети; авторитетний політичний діяч, що є значною фігурою у політиці, має ресурс пріоритетного впливу на окреме політичне об'єднання чи суспільство в цілому завдяки його політичній волі та інших домінуючих якостей.

Лідер формальний – особа, що призначається чи обирається відповідно до встановленої процедури, набуваючи таким чином офіційного статусу керівника.

Лідерство – один із складних механізмів інтеграції групової діяльності, що забезпечує взаємодію лідерів та їх прибічників.

Лідерство раціонально-легальне – ґрунтується на повазі до чинного закону й тих політичних норм і правил, які мають суспільний авторитет.

Лідерство традиційне – форма політичного правління, оснований на сталій вірі у святість традицій та сприйнятті тих, хто управляє, відповідно до звичаїв і політичної практики в межах даної традиції.

Лідерство харизматичне – базується на відданості політичному лідеру, вождю, діячу, авторитет якого ґрунтується на вірі громадян у його надприродні, видатні здібності, непогрішимість, святість. Фази-функції в діяльності лідерів (Р. Такер): 1) *функція оцінки*: від лідера завжди чекають об'єктивної, мудрої, а головне – своєчасної оцінки подій; *функція наказу*: лідер пропонує певну політичну лінію, тобто напрям дій, який вирішуватиме проблемну ситуацію в інтересах групи; *мобілізуюча функція*: лідер покликаний досягти підтримки групою даного ним визначення її становища і запропонованого плану дій.

Мажоритарна (вестмінстерська) модель демократії – тип політичної системи, притаманний гомогенним суспільствам, за якого всі важливі політичні питання вирішуються більшістю голосів.

Мерітократія – інтелектуальна еліта знань і компетентності, яка формується за критеріями наукових здобутків і особистих заслуг; “еліта – це ієрархія, що ґрунтується на власних досягненнях” (К. Мангейм).

Міжнародна система – певна політична система з певною сукупністю стосунків, що перебувають у безперервній взаємодії зі своїм зовнішнім середовищем через механізми “входів” і “виходів”.

Міжнародний актор – активний учасник (колективний або індивідуальний) міжнародних відносин, що має можливість впливати на процес прийняття і здійснення рішень у світовій політичній системі.

Міжнародні відносини – система реальних зв'язків між державами, що створюють свого роду простір, в якому існує світова політика.

Мова “політична” – визначена в політичних категоріях і поняттях, певним чином організована й унормована мова, що найбільш активно використовується в політичних текстах (письмових і усних).

Настанова політична – ставлення суб'єкта до політичних явищ.

Національний інтерес – об'єктивна даність, що ґрунтується на своєрідності географічного, економічного, політичного

і культурного розвитку держави, лежить в основі його міжнародної політики; усвідомлення й відображення корінних потреб суспільства в державній політиці.

Неокорпоративізм (ліберальний, соціал-демократичний корпоративізм) – сучасна модель представництва й захисту групових інтересів, що передбачає формування “верхівкових” представницьких організацій, за якими уряд визнає виключне, монопольне право участі у виробленні політичних рішень стосовно захисту групових інтересів, а також створення при урядах спеціальних посередницьких структур (рад, комітетів, колегій), в рамках яких узгоджуються позиції та приймаються тристоронні рішення.

Номенклатура – партійна чи державна командно-адміністративна верхівка, яка забезпечує керівництво політичним і суспільним життям на основі ієрархічності, закритості, заідеологізованості; коло посадових осіб, призначення яких відбувається шляхом жорстко формалізованого чи “тіньового” відбору кандидатур на предмет лояльності системі.

Об’єкт політики – політичні й соціальні відносини та політичні інститути, що забезпечують функціонування політичної системи суспільства.

Олігархія – форма правління, за якої влада перебуває в руках невеликої та нерепрезентативної групи, що здійснює правління у власних, корпоративних інтересах, ігноруючи загальносуспільні інтереси; політичне панування обмеженої групи можновладців.

Онтологія влади – містить аналіз її рис і властивостей, різновидів, форм утілення та способів реалізації в сучасному асиметричному суспільстві, що пов’язано із суб’єктивними діями її людських носіїв.

Опозиція – організована й згуртована політична сила (фракція, партія, блок), група “політичних інтересів”, що протистоїть уряду, критикує його та прагне здобути державну владу; легальна й активно діюча опозиція є однією з головних ланок демократичного ладу.

Органи державної влади – інституційні елементи влади, в яких зосереджені, локалізовані та сконцентровані державні владні функції і суб'єкти, що виконують ці функції.

Орієнтації когнітивні – знання та переконавання про політичну систему, її значення і тих, хто виконує політичні ролі.

Орієнтації оціночні – переконавання, думки про політичні об'єкти (своєрідна комбінація ціннісних стандартів, знань і афективних орієнтацій)

Партійний електорат – це вся сукупність виборців, що віддають свої голоси за кандидатів даної партії.

Плюралізм еліт – теорія й ситуація, згідно якої структура соціуму та влади характеризується множиною і конкурентністю еліт (*економічної, політичної, адміністративної, духовної, інформаційної, культурної, національно-етнічної, військової, професійної* тощо, *субеліт*), розмитістю меж між елітою та масами, відносно легким входженням до еліти, значним впливом мас на еліту.

Поведінка політична – сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби й напрями функціонування політичної системи

Поліархія – демократичний політичний устрій, що відрізняється “...поширенням громадянства на відносно велику частку дорослого населення та включенням до громадянських прав можливості бути в опозиції та голосувати проти найвищих посадових осіб в уряді” (Р. Даль).

Політика – сфера суспільних відносин, у якій здійснюється здобуття та реалізація влади, збалансування соціальних інтересів, формування політичних інститутів, зокрема держави й партій, прийняття та виконання владних рішень; це усталена універсалія буття людства з найдавніших часів суспільної організації; історично залежить від конкретного суспільства, системи його політичних інститутів, рівня розвитку культури й духовності соціуму та якості політичної еліти.

Політико-правові інститути – відносно виокремлені організаційно-функціональні структури держави й стабільні форми публічної політики, які виконують власні специфічні функції в цілісній системі державно-політичного регулювання суспільних відносин засобами правового й політичного впливу.

Політична влада – функціональний політико-правовий інститут держави і суспільства, який проектується та утворюється людьми (публічного характеру); його органи та установи мають визначену структуру, професійний склад і компетенції, розвиваються і функціонують в організованому соціальному просторі.

Політична еліта – найвища за соціально-політичним статусом відносно автономна привілейована група, якій притаманні виключні соціально-економічні та політичні ознаки; “організована меншість, що володіє владою” (Л. Саністебан), яка безпосередню бере участь у прийнятті та здійсненні рішень щодо реалізації публічної політичної та державної влади.

Політична модернізація – процес наближення політичної системи (чи її фрагментів) до рівня сучасного цивілізаційного розвитку; реформаційна стратегія держави щодо здійснення якісних політичних перетворень з урахуванням досвіду передових країн та з метою гармонізації суспільно-політичних відносин.

Політична модифікація – процес, характерний для розвинених і прогресивних політичних систем; полягає в зміні пріоритетів у розташуванні конкуруючих сил (партій) на політичній арені або відбиває процес закономірного вдосконалення політичних інститутів та їх функцій.

Політична партія – це громадсько-політичне утворення, що ставить за мету вибороти владу в державі, утримати її, ефективно використовувати, реалізуючи політичну волю громадян .

Політична система суспільства – інтегрована сукупність відносин влади, суб’єктів політики, державних і недержавних політичних інститутів, покликаних виконувати функції захисту й гармонізації інтересів соціальних угруповань, забезпечувати політичну наступність і стабільність у життєдіяльності суспільства.

Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм поведінки й цінностей суспільства, до якого він належить.

Політична сфера – особлива сфера життєдіяльності суспільства, пов’язана з реалізацією владних відносин, функціонуванням держави та інших політичних інститутів; галузь реалізації владно-політичних відносин у суспільстві, що позначає межі поширення політичних ідей та впливів, і в якій відбувається безпосередня діяльність держави, політиків і політичних організацій.

Політична трансформація – кардинальний (революційний) перехід від одного типу політичної системи до іншого, як правило, від автократії (тоталітаризму, авторитаризму) до демократії з метою приведення структури і характеру політичних відносин у відповідність до соціального прогресу.

Політичне “поле влади” (за П. Бурдьє, постмодерн) – ситуація з виробництва символічної продукції владних відносин (напр., політичних подій – виборів, рішень, мітингів, політичних інтриг, сенсацій тощо) заради відтворення влади як такої. Катастрофа в системі політичного управління настає тоді, коли влада втрачає ініціативу, тобто впевненість у тому, що її командні акції посилюються вищими символами – історичною закономірністю, сакральністю, соціальною справедливістю тощо.

Політичні вибори – форма безпосереднього народовладдя, яка полягає в народному волевиявленні через голосування з метою формування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Політичні інститути суспільства й держави – феномени, що проектуються й утворюються людьми, мають власні риси та ознаки, відповідну специфіку (напр., влада і політика). Їх характер свідчить про тип чинної політичної системи і досконалість соціально-політичних механізмів, рівень політичної культури та політичного структурування соціуму, досвід його асоціативного життя, практику дій громадсько-політичних угруповань.

Політичні технології – інтелектуально спроектовані комплексні алгоритми політичних дій (політичних заходів, акцій, кампаній), спрямованих на системне підвищення ефективності функціонування політичних суб’єктів з приводу виборення та утримання державної влади.

Політологія (*політична наука*) – цілісна галузь наукових знань, спрямована на вивчення змісту й закономірностей політики, владних відносин, інституційно-організаційних форм політичної діяльності, аналіз та оцінку способів взаємодії учасників політичного процесу.

Полюс сили – існування в сучасному геопросторі окремих політичних центрів (держав або регіонів), що визначають характер міжнародних відносин і притягують в орбіту своїх інтересів інших акторів міжнародних відносин.

Правляча політична еліта (“еліта влади”) – найбільш впливова група правлячого класу, яка активно діє щодо реалізації своїх інтересів у політиці, економіці та інших сферах життя, посідає найвищі політичні позиції в державі та володіє усією повнотою влади і потужними можливостями впливу на суспільство.

Природа державної влади – політична воля д. в., силовий та ресурсний потенціал.

Прогноз політичний – науково обґрунтоване судження, ймовірний “сценарій” розвитку подій чи можливого стану політичного об’єкта в майбутньому та пропозиції альтернативних шляхів і термінів їх настання.

Процес політичний – функціональна характеристика політичної системи, зміст якої визначається виконанням суб’єктами влади рішень, управлінні державою.

Пряма демократія – принцип, система врядування, згідно з якими правом і обов’язком усіх громадян є участь у прийнятті важливих політичних рішень щодо управління державою.

Публічна політична влада – універсальна публічна влада держави, муніципальна політична влада (місцевого самоврядування), влада лідерів політичних організацій тощо; має соціополітичний характер і поширена у сфері політичних відносин, діє у державно організованому суспільстві.

Режим політичний – сукупність методів та засобів, за допомогою яких органи держави здійснюють управління суспільством і забезпечують політичне панування, визначають хара-

ктер відносин між владою і народом, рівень правової захищеності особи.

Рекрутування еліти – механізм поповнення її лав новими членами: або з неелітарних верств суспільства найбільш талановитими і корисними особами (“антрепренерська система”); або добір із нижчих шарів самої еліти (“система гільдій”).

Реформа – цілеспрямований, керований і певною мірою передбачуваний процес у суспільстві, державі; система спланованих дій щодо окремої галузі соціального життя (певної проблеми).

Ризик політичний – ймовірна ситуація передбачуваних несприятливих наслідків від політичних рішень чи виникнення небажаних політичних подій.

Рівність політична – демократичний конституційний принцип, який передбачає рівність усіх громадян перед законом, недопущення будь-яких привілеїв чи політичної дискримінації, рівний доступ громадян до обіймання державних посад та однакові можливості участі у прийнятті політичних рішень тощо.

Різновиди влади – соціальна, політична, економічна, духовна (моральна, релігійна), культурно-мистецька, інформаційна, управлінська (топ-менеджерів), військова, влада інженерно-технічних фахівців (технократія), інтелектуальної еліти (мерітократія) тощо.

Свідомість політична – духовне утворення, яке включає політичні знання, ідеї, погляди, уявлення, переконання, інтереси, цінності, оцінки, орієнтації, звичаї, традиції, норми, настанови, соціально-політичні почуття, настрої тощо, що відбивають найбільш істотні економічні, соціальні, політичні та духовні інтереси людей, що мають бути реалізовані через інститути політичної системи; сукупність почуттєвих і раціональних, емпіричних і теоретичних, ціннісних і прагматичних, усвідомлених і підсвідомих уявлень про політичне життя.

Свідомість політична буденна (емпірична) – сукупність уявлень і поглядів, стереотипів та переконань, які виникають внаслідок повсякденної практики людей; ґрунтується на поширених у певній соціальній (національній) групі уявленнях про природу політики як соціального явища.

Свідомість політична теоретична – сукупність політичних теорій, поглядів та ідей, які формуються на базі наукових досліджень, що вивчають різноманітні політичні процеси та явища

Світова політика – взаємодія держав на міжнародній арені (найбільш вживане поняття політичної науки).

Селекторат – сукупність людей в еліті, з-поміж яких вибирають (відбирають для призначення) лідерів та посадових осіб.

Символи політичні – чуттєво-наочні або абстрактні засоби, що уособлюють політичну систему, режим і політичні інститути, національну ідею.

Соціалізація політична – процес засвоєння певних політичних знань, цінностей і норм, передачі й набуття політичного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями людей, що дозволяють особі стати повноправним учасником політичного життя суспільства, орієнтуватися в складних суспільних процесах, робити свідомий вибір у політиці

Соціалізм – вчення та теорії, ідеалом соціального устрою яких є суспільна власність, відсутність експлуатації, справедливий розподіл матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці на основі забезпеченої державою і суспільством свободи особистості.

Соціальна нерівність – неоднакове володіння важливими матеріальними і духовними благами, від яких залежить соціальний статус і життєві можливості родин та окремих індивідів.

Соціальний інститут – сукупність матеріальних засобів, соціально-легітимованих норм і санкцій, конституйований порядок виконання певних професійних дій, учинків, поведінкових актів, які здійснюються спеціальними (чи уповноваженими) соціально-професійними групами.

Спін-докторінг (від англ. *spin* – кружляння, вертіння і *doctoring* – лікування на професійному рівні) – інформаційне “перекручування” подій, їх презентація у більш вигідному світлі або просто “розкручування” людини або події. Спін-доктор “розкручує” інформацію, подаючи у найсприятливішому для

політичного суб'єкта вигляді, тобто “лікує” її висвітлення в мас-медіа.

Стереотипи політичні – стандартизовані політичні образи, стійкі уявлення політичних об'єктів, поширені в межах певної спільноти, які склались на основі минулого досвіду й сприймаються людьми некритично.

Стратегія політична – перспективні завдання економічного, соціального й духовного розвитку, що визначають кінцеву мету політичної діяльності й послідовність етапів її досягнення, необхідні ресурси та їх джерела, принципи та пріоритетні методи дії.

Суб'єкт політики – носій предметної політичної дії, що спричиняє певні зміни в політичних відносинах; особистість, група чи організація, які постійно й відносно самостійно беруть участь у політичному житті відповідно до своїх інтересів, впливають своїми діями на ті чи інші зміни в політичній системі. Ієрархія суб'єктів політичної діяльності залежить від їх характеру, ролі та виконуваних функцій.

Суб'єкти державної влади – громадяни чи піддані даної країни, що обіймають певні державні посади (статуси) в органах державного управління та виконують відповідні владно-державні функції (ролі).

Субеліта – специфічні суспільні групи, що за своїм статусом і способом життя очевидно відрізняються від іншої соціальної маси: демографічні еліти (“золота молодь”, феміністки), сексуальні меншини, “криміналітет” – верхівка злочинного світу, “ідейні маргінали” тощо. Вони не впливають на політику постійно, а тяжіють до її “тіньових” форм і технологій.

Субкультури політичні – сукупність політичних орієнтацій, що значно різняться від тих, які домінують у суспільстві.

Теократія – режим, форма правління, за якої вся повнота влади в державі належить главі церкви та духовенству; супроводжується набуттям релігією рис політичної ідеології.

Тоталітаризм – політичний режим, за якого держава, очолювана єдиною партією, прагне контролювати не лише всі сфери суспільного життя, а й особисте життя громадян, домагаючись масової мобілізації, підтримки влади й відданості єдиній офіційній ідеології.

Транснаціоналізм – школа, близька у своїй основі до глобалізму, означає ідею об'єднання держав в умовах глобальних загроз, коли співпраця набуває характеру транснаціональних зв'язків, де число учасників практично нескінченне і не існує національних меж у рамках глобального світу.

Устав партії – спеціальний документ, що регламентує організаційну структуру й норми внутрішньопартійного життя.

Участь політична – це дії громадян, спрямовані на функціонування політичної системи, які мають за мету вплинути на державну політику, управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному.

Фундаменталізм (лат. *fundamentum* – основа) – суспільно-політична течія, ідеологія, що характеризується радикальним неприйняттям змін, модернізації соціальної та політичної систем, схильністю до традицій, відстоюванням релігійних, етичних, національних принципів.

Цивілізація – історична стадія, рівень, форма спільного буття людей, що поєднані специфічними культурними нормами, цінностями, ідеалами.

10. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авторханов А. А. Происхождение партократии: в 2 т. / А. Авторханов. – 2-е изд. – Frankfurt-am-Main: Possev-Verlag, 1983. – Т. 1: ЦК и Ленин. – 728 с.; Т.2: ЦК и Сталин. – 534 с.
2. Агаев М. Б. Президентская власть в системе государственной власти / М. Б. Агаев. – М.: Луч, 1994. – 23 с.
3. Ачкасов В. А. Легитимация власти в постсоциалистическом российском обществе / Ачкасов В. А., Елисеев С. М., Ланцов С. А. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 125 с.
4. Ашин Г. К. Современные элиты / Г. К. Ашин. – М.: Межд. отн, 1985. – 256 с.
5. Ашин Г. К. Элитизм и демократия / Г. К. Ашин // Обществ. науки и современность. – 1996. – № 5. – С. 59-70.
6. Ашин Г. К. Формы рекрутирования политических элит / Г. К. Ашин // Обществ. науки и современность. – 1998. – № 3. – С. 85-96.
7. Барсалев В. А. Политические кризисы и смуты (История, теория, современность) / В. А. Барсалев. – М.: МИИТ, 1997. – 345 с.
8. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: навч.-метод. посіб. / В. Бебик. – К.: МАУП. – 2001. – 216 с.
9. Бенетон Ф. Введение в политическую науку: [пер. с фр.] / Ф. Бенетон. – М.: Весь мир, 2002. – 367 с.
10. Белый О. Дискурс власти и типы плит / О. Белый // Полит. мысль. – 1994. – № 2. – С. 23-31.
11. Бердяев Н. А. Философия неравенства / Н. А. Бердяев. – М.: ИМА-Пресс, 1990. – 288 с.
12. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 256 с.
13. Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 288 с.
14. Бжезинський З. Великі перетворення / З. Бжезинський // Політ. думка. – 1994. – № 3. – С. 5-16.

15. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: навч. посіб. / А. О. Білоус. – К.: АМУПП, 2000. – 200 с.
16. Бурмака М. П. Громадянська культура як детермінанта становлення демократії в українському суспільстві / М. П. Бурмака // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 261-278.
17. Васильева Н. А. Философские аспекты мировой политики / Н. А. Васильева, И. М. Межевич. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 173 с.
18. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи / О.Вишняк. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 253 с.
19. Вільчинська І. Ю. Політична культура як ціннісно-нормативна основа політичної мотивації / І. Ю. Вільчинська // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 279-289.
20. Вільчинська І. Ю. Політична соціалізація як поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників мотивації особистості / І. Ю. Вільчинська // Акт. пробл. політики: зб. наук. пр. / Кер. авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 330-340.
21. Влада та суспільство під впливом закону “циркуляції еліт”: XXIII Харк. політолог. читання: матер. міжнар. наук.-теор. конф. – Х.: НЮАУ, НДІ ДБМС, 2010. – 157 с.
22. Врублевський В. Український шлях: начерки: [геополіт. становище України та її нац. інтереси] / В. Врублевський, В. Хорошковський. – К.: Демократ. Україна. – 1997. – 427 с.
23. Вятр Е. Социология политических отношений / Е. Вятр. – М.: Прогресс, 1979. – 320 с.
24. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії “громадянське суспільство” / Ю. Габермас. – Л.: Літопис, 2000. – 318 с.
25. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку / К. С. Гаджиев. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2000. – 544 с.
26. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М.: Мир книги, 2007. – 524 с.

27. Геллнер Э. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники / Э. Геллнер. – М.: Моск. шк. полит. исслед., 2004. – 128 с.

28. Герасіна Л. М. Ренесанс парадигми елітизму в соціополітичних дослідженнях к. ХХ ст. / Л. М. Герасіна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. пр. – Х.: Видав. центр ХНУ ім. В. Каразіна, 2000. – С. 75-79.

29. Герасіна Л. М. Структурна композиція політичного процесу в аспекті політико-правового аналізу / Л. М. Герасіна, М. І. Панов // Вісн. Харк. Нац. ун-ту ім. В. Каразіна. – Х., 2001. – № 2. – С. 34-41.

30. Герасіна Л. М. Проблеми дисперсії публічної політичної влади за умов конкуренції еліт / Л. М. Герасіна, О. В. Фролова: матеріали міжнар. наук.-теор. конф. “Влада та суспільство під впливом закону «циркуляції еліт»”: ХХІІІ Харк. політолог. читання. – Х.: НЮАУ, НДІ ДБМС, 2010. – С. 14-16.

31. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет наши жизни / Э. Гидденс. – Весь Мир, 2004. – 120 с.

32. Гладуняк І. В. Феномен політичного лідерства у процесі функціонування механізму політичного управління / І. В. Гладуняк // Держава і право: юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2007. – Вип. 37. – С. 636-643.

33. Гладышев К. С. Геополитика / К. С. Гладышев. – М.: Прогресс, 1997. – 327 с.

34. Глобалізація і безпека розвитку: кол. моногр. / за ред. О. Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

35. Глухова А. В. Политические процессы / А. В. Глухова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2009. – 279 с.

36. Головатий М. Ф. Мистецтво здобувати владу / М. Ф. Головатий // Політ. менедж. – 2003. – № 1. – С. 49-58.

37. Гомеров И. Н. Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура / И. Н. Гомеров. – М.: Изд-во ЮКЭА, 2002. – 832 с.

38. Гринберг Т. Э. Политические технологии: ПР и реклама / Т. Э. Гринберг. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 317 с.

39. Громадянське суспільство: проблеми становлення / В. Ф. Сиренко, В. І. Тимошенко та ін. – К.: Логос, 1997. – 124 с.

40. Демократизація України: програма малих проектів: посіб. з розвитку громад: практ. порадник для небайдужих / кол. авт.: Л. О. Єльчева, І. М. Ібрагімова та ін. – К.: Знання, 2007. – 458 с.

41. Депутатська недоторканність (сучасна парламентська та судова практика: правовий аналіз) / за заг. ред. О. В. Задорожного. – К.: Логос, 2004. – 288 с.

42. Дусавицький А. К. Особливості сприйняття узагальненого образу політика / А. К. Дусавицький, К. А. Грубник // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. – № 771. – С. 71-74.

43. Дюверже М. Политические партии: [пер. с фр.] / М. Дюверже. – М.: Академ. проект, 2000. – 558 с.

44. Жиро Т. Политология: [пер. с польск.] / Т. Жиро. – Харьков: Гуманитар. центр, 2006. – 428 с.

45. Заболотний М. Б. Особливості формування політичної культури сучасного українського суспільства / М. Б. Заболотний // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 290-301.

46. Заворітня Г. Питання політичного лідерства в європейській безпековій та оборонній політиці / Г. Заворітня // Вибори та демократія. – 2006. – № 1. – С. 94-100.

47. Зидентоп Л. Демократія в Європе: [пер. с англ.] / Л. Зидентоп; под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2001. – 312 с.

48. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А. Зленко. – Х., ФОЛПО, 2003. – 559 с.

49. Зоткин А. О. Становление регіональних владних еліт в Україні: автореф. дис... канд. соц. наук: 22.00.03 / А. О. Зоткин. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – 20 с.

50. Зуйковська А. Деякі аспекти структурної організації політичної культури / А. Зуйковська // Сучас. укр. політика. – К.: Центр соц. комунікацій, 2010. – Вип. 20. – С. 144-150.

51. Зуйковська А. Соціокультурні засади розвитку політичної культури / А. Зуйковська // Політ. менедж. – 2010. – № 43. – С.65-72.

52. Капустин Б. Г. Моральный выбор в политике / Б. Г. Капустин. – М.: КДУ: Изд-во МГУ, 2004. – 496 с.

53. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних баченнях: моногр. / А. Карась. – К., Л.: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.

54. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні / А. Карнаух // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 26-31.

55. Кеохейн Р. О. Транснациональные отношения и мировая политика / Р. О. Кеохейн, Дж. С. Най (мл.) // Теория международных отношений: хрестоматия / под. ред. П. А. Цыганкова. – М.: Гордарики, 2002. – С. 33-55.

56. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ф. М. Кирилюк – К.: Центр учб. л-ри, 2009. – 564 с.

57. Кириченко С. О. Громадянське суспільство і права держава: поняття та зміст / С. О. Кириченко. – К.: Логос, 1999. – 47 с.

58. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / Дж. Кін. – К.: К.І.С., АНОД, 2000. – 191 с.

59. Кола Д. Политическая социология / Д. Кола. – М.: Весь мир, 2001 – 406 с.

60. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства: теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: моногр. / А. Ф. Колодій. – Л.: Червона калина, 2002. – 272 с.

61. Кормич Л. І. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України / Л. І. Кормич, Д. С. Шелест. – К.: АВРІО, 2004. – 262 с.

62. Коротков Д. С. Становлення політичної еліти України в контексті переходу від тоталітаризму до демократії / Д. С. Коротков // Сучас. укр. політика: політики і політологи про неї. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2010. – Вип. 19. – С. 85-95.

63. Кочубей Л. О. Вибірчі технології: політичний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України): моногр. / Л. О. Кочубей. – К.: Юрид. думка, 2006. – 280 с.

64. Кошелюк М. Е. Технологии политических выборов / М. Е. Кошелюк. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2004. – 239 с.

65. Коэн Д. Л. Гражданское общество и политическая теория: [пер. с англ.] / Д. Л. Коэн, Э. Арато; общ. ред. И. И. Мюрберг. – М.: Весь мир, 2003. – 453 с.

66. Кресіна І. Толерантність як цінність політичної і правової культури / І. Кресіна // Сучас. укр. політика. – К.: Центр соц. комунікацій, 2011. – Вип. 23. – С. 149-161.

67. Кудряченко А. І. Геополітика: підруч. / А. І. Кудряченко, Ф. М. Рудич, В. О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 294 с.

68. Куценко О. Правящая элита: качество власти в меняющемся обществе / О. Куценко // Соврем. о-во. – 1993. – № 2. – С. 32-41.

69. Куценко О. Д. Суспільство нерівних: класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві / О. Д. Куценко. – Х.: ХНУ ім. В. Каразіна, 2000. – 315 с.

70. Лавриненко В. Н. Исследование социально-экономических и политических процессов / В. Н. Лавриненко, Л. М. Путилова. – М.: Инфра, 2010. – 208 с.

71. Ланцов С. А. Политическая конфликтология: уч. пособие / С. А. Ланцов. – М.: Прогресс, 2008. – 234 с.

72. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов / М. М. Лебедева. – М.: Ин-т “Открытое общество”, 1997. – 510 с.

73. Легитимность // Полит. исслед. – 1997. – № 5. – С. 137-140.

74. Ледяев В. Г. Власть: концептуальный анализ / В. Г. Ледяев. – М.: Рос. полит. энцикл., 2001. – 384 с.

75. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. Сочинения: в 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – С. 137-405.

76. Макар Ю. І. Політологія: навч. посіб. / Ю. І. Макар, О. Ю. Докаш, Т. П. Лаврук. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. – 596 с.

77. Макаренко Л. П. Психологічні засади політичного лідерства / Л. П. Макаренко // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 42. – С. 125-136.

78. Малкин Е. Основы избирательных технологий / Е. Малкин, Е. Сучков. – 3-е изд., расшир. и доп. – М.: SPSL-“Русская панорама”, 2002. – 464 с.

79. Makeev S. *Есть ли в Украине военная элита* / С. Makeev, А. Маначинский, Э. Лисицын // *Полит. мысль*. – 1995. – № 1 (5). – С. 23-41.

80. Мелешкина Е. *Политический процесс: основные аспекты и способы анализа* / Е. Мелешкина. – М.: Инфра, 2001. – 304 с.

81. Минк К. *Стратегия адаптации бывших коммунистических элит* / К. Минк, Ж.-Ш. Шурек // *Полит. мысль*. – 1994. – № 4. – С. 32-41.

82. Михальченко Н. И. *Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы?* / Н. И. Михальченко. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2001. – 440 с.

83. Монтескье Ш. *О духе законов* / Ш. Монтескье. – М.: Мысль, 1999. – 211 с.

84. Морарь М. В. *Сучасна українська політична думка про лідерство (політологічний аспект)* / М. В. Морарь // *Удосконалення навч.-вихов. процесу в вищ. навч. закл.* / відп. за вип. О. В. Бойко. – Мелітополь, 2009. – Вип. 13. – С. 215-218.

85. Москаленко В. В. *Політична особистість як політико-психологічний феномен* / В. В. Москаленко // *Вісн. Харк. нац. ун-ту*. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. – № 771. – С. 183-186.

86. Мухаев Р. Т. *Политология* / Р. Т. Мухаев. – М.: ПРИОР, 2000. – 432 с.

87. Обушний М. І. *Політологія: довідник* / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач. – К.: Довіра, 2004. – 599 с.

88. Ольшанский Д. В. *Политический консалтинг* / Д. В. Ольшанский, В. Ф. Пеньков. – СПб: Питер, 2005. – 448 с.

89. Ортега-и-Гассет Х. *Восстание масс* / Х. Ортега-и-Гассет // *Избр. тр.:* пер. с исп. – М.: Весь Мир, 1997. – 704 с.

90. Парсонс В. *Публічна політика: вступ до теорії й практики аналізу політики: [пер. з англ.]* / В. Парсонс. – К.: Києво-Могилян. акад., 2006. – 549 с.

91. Парсонс Т. *Теория социальных систем* / Т. Парсонс. – М.: Прогресс, 2000. – 235 с.

92. Перегудов С. П. *Гражданское общество как политический феномен* / С. П. Перегудов // *Свобод. мысль*. – 1992. – № 9. – С. 23-31.

93. Пилипенко В. Владна еліта у контексті суспільного розвитку / В. Пилипенко, Ю. Привалов, В. Ніколасвський. – К.: Фоліант, 2008. – 158 с.

94. Півнева Л. Політична і популярна культури як предмет політологічного аналізу / Л. Півнева // Політ. менедж.: укр. наук. журн. – К.: Укр. центр політ. менедж., 2006. – № 6. – С. 74-81.

95. Піча В. М. Політологія: підруч. / В. М. Піча, Н. М. Хома. – 3-тє вид., допов. – Л.: Магнолія, 2009. – 476 с.

96. Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс: [навч. посіб.] / Д. Є. Погорілий. – К.: Інкос, 2008. – 432 с.

97. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / под ред. Е. Ю. Мелешкиной. – М.: Весь мир, 2001. – 304 с.

98. Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи: зб. статей і тез за матеріалами Всеукр. наук.-теорет. конф. – ХХ Харк. політ. читання. – Х.: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. – 385 с.

99. Политология: учеб. пособие для вузов / науч. ред. А. А. Радугин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Центр, 2000. – 336 с.

100. Политология: энциклопедический словарь / общ. ред. Ю. И. Аверьянова. – М.: PUBLISHERS, 1993. – 403 с.

101. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: моногр. / за ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. – К.: Ін Юре, 2005. – 384 с.

102. Політичний клас у сучасній Україні: специфіка формування, тенденції розвитку: [моногр.] / Ф. М. Рудич [та ін.]; заг. ред. Ф. М. Рудич. – К.: Парламент. вид-во, 2010. – 336 с.

103. Політичний процес і політична еліта // Політ. думка. – 1993. – № 1. – С. 5-43.

104. Политология: словарь-справочник / М. А. Василек, М. С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2000. – 328 с.

105. Політичні партії в Україні: інформ.-довід. вид. / редкол.: М. М. Рябець та ін. – К.: Центр. виборча комісія, 2001. – С. 11, 15.

106. Політологія посткомунізму: зб. наук. ст. / Є. Бистрицький, В. Полохало та ін. – К.: Політ. думка, 1995. – 435 с.

107. Політологія: зб. вправ і завдань для самостійної роботи. Глосарій: [метод. посіб. до підруч. “Політологія”] / за ред. А. Колодій. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 280 с.

108. Політологія: [у 2-х кн.] / А Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Косьміна. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2000. – Кн. 1: Політика і суспільство; Кн. 2: Держава і суспільство.

109. Політологія: акад. курс / М. І. Панов, Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. – К.: Ін Юре, 2006. – 520 с.

110. Політологія: підруч. / М. І. Панов (кер. кол. авт.), Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова та ін. – К.: Ін Юре, 2002. – 360 с.

111. Поліщук І. О. Концепція політичної культури: структурний аспект / І. О. Поліщук // Персонал. – 2005. – № 6. – С. 26-30.

112. Поліщук І. О. Маніпуляційні технології у президентській виборчій кампанії 2009-2010 в Україні / І. О. Поліщук // Гілея: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 31. – С. 410-417.

113. Поліщук І. О. Політичні партії як суб’єкти виборчого процесу / І. О. Поліщук // Політ. менедж. – 2005. – № 6. – С. 42-49.

114. Поліщук І. О. Поняття “виборчі технології”: основні концептуальні підходи / І. О. Поліщук, О. М. Моторнюк // Вісн. Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Сер.: філос., філос. права, політол., соціол. – 2010. – № 7. – С. 189-200.

115. Поліщук І. О. Інститут політичних партій: історія і сучасність / І. О. Поліщук // Персонал. – 2010. – № 1. – С.10-15.

116. Поліщук І. О. Еволюція культури політичних виборів в Україні: моногр. / І. О. Поліщук. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 352 с.

117. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов. – К.: Знання, 2006. – 663 с.

118. Проблеми модернізації політичних систем сучасності: моногр. / М. І. Панов (кер. кол. авт.), Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2008. – 320 с.

119. Пугачев В. П. Введение в политологию / В. П. Пугачев, А. И. Соловьев. – М.: АСПЕКТ ПРЕСС, 2002. – 477 с.

120. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ власти: хрестоматия / Д. Я. Райгородский. – Самара: Бахрах, 1999. – Т. 1. – 604 с.; Т. 2. – 576 с.

121. Романенко Ю. Феномен соціалізації: соціологічний та соціально-психологічний аспекти / Ю. Романенко // Політ. менедж. – 2011. – № 4 (49). – С. 3-11.

122. Романовский А. Г. Феномен личности в современной политической жизни общества / А. Г. Романовский // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – Сер. Психологія: зб. наук. пр. – 2007. – № 771. – С. 223-226.

123. Рудакевич О. Функції національної політичної культури: теоретико-методологічний аспект / О. Рудакевич // Сучас. укр. політика. – К.: Центр соц. комунікацій, 2011. – Вип. 22. – С.117-126.

124. Рябий Ю. О. Фактори впливу на системні зміни українського суспільства та його політичної культури / Ю. О. Рябий // Політол. вісн.: зб. наук. пр. – К.: ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 325-339.

125. Санистебан Л. С. Основы политической науки / Л. С. Санистебан. – М.: МП Владан, 1992. – 123 с.

126. Селютіна Н. Ф. Формування політико-адміністративної еліти і особливості прояву її суб'єктного потенціалу на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Н. Ф. Селютіна. – Х.: Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; Харк. регіон. ін-т держ. упр., 2006. – 22 с.

127. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика) / О. В. Скрипнюк. – К.: Логос, 2006. – 368 с.

128. Слюсаренко А. Р. Історія української конституції / А. Р. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К.: Знання, 1993. – 187 с.

129. Соловьёв А. И. Три облика государств – три стратегии гражданского общества / А. И. Соловьёв // Полис. – 1996. – № 6. – С. 29-38.

130. Социологический словарь / отв. ред.: Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. – М.: Норма, 2008. – 607 с.

131. Степаненко В. П. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические интерпрета-

- ції / В. П. Степаненко // Соціол.: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 156-175.
132. Сурмін Ю. Виборчі технології / Ю. Сурмін, Д. Наріжний. – Д.: Пороги, 2001. – 120 с.
133. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід / за ред.: В. В. Танчера, В. П. Степаненка. – К.: Ін-т соціол. НАНУ, 2004 – 133 с.
134. Сучасний виборчий PR: навч. посіб. / В. В. Лісничий, В. О. Грищенко, В. М. Іванов, М. В. Кінах. – Сєвєродонецьк: ЄВРІКА, 2001. – 480 с.
135. Токвиль А. де. Про демократію в Америці / А. де Токвиль. – К.: Всесвіт, 1999. – 373 с.
136. Траверсе О. О. Інституційні зміни та лідерство в українській політиці початку демократичних змін / О. О. Траверсе // Віче. – 2007. – № 18 (спецвипуск). – С. 25-27.
137. Траверсе О. О. Політичне лідерство: поняття, дискурс, практика / О. О. Траверсе // Віче. – 2006. – № 17-18. – С. 73-76.
138. Україна: лідерство, еліта, власть: [матеріали дискусії] // Політ. мысль. – 1994. – № 3. – С. 17–44.
139. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: [кол. моногр.] / за ред. Ф. М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.
140. Фесенко В. Вітчизняна політична еліта у контексті “проекту Україна” / В. Фесенко // Незалеж. культур. часоп. “Г”. – 2006. – № 45. – С. 116-121.
141. Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности [пер. с фр.] / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
142. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф. А. Хайек. – М.: Новое изд-во, 2005. – 264 с.
143. Халипов В. Ф. Власть: кратологический словарь / В. Ф. Халипов. – М.: Республика, 1997. – 431 с.
144. Халипов В. Ф. Энциклопедия власти / В. Ф. Халипов. – М.: Акад. проект; Культура, 2005. – 1055 с.
145. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей / М. Хилько // Політ. менедж. – 2007. – № 1. – С. 115-126.

146. Ховард М. М. Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе / М. М. Ховард. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 191 с.

147. Чешков М. А. Социальный профиль верхов (Исследования постколониальных элит и опыт для России) / М. А. Чешков. – М.: Ин-т мировой экономики и междунар. отношений РАН, 1997. – 51 с.

148. Чиркин В. Е. Современное государство / В. Е. Чиркин. – М.: Междунар. отношения, 2001. – 416 с.

149. Шайхутдинов Р. Охота на власть / Р. Шайхутдинов. – М.: Россельхозакадемия, 2005. – 484 с.

150. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем: навч. посіб. / Ю. Р. Шведа. – Л.: Тріада плюс, 2004. – 528 с.

151. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: [підруч.] / П. П. Шляхтун. – К.: ЦУЛ, 2010. – 472 с.

152. Шмиттер Ф. Неокорпоративизм / Ф. Шмиттер // Полит. исслед. – 1997. – № 2. – С. 32-43.

153. Элиты в современных политических процессах (опыт сравнительного исследования): моногр. / А. В. Глухова и др. – Воронеж: Науч. кн., 2009. – 177 с.

154. Юрий М. Ф. Політологія: навч. посіб. / М. Ф. Юрій. – К.: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

155. Dahl R. Modern Political Analysis / R. Dahl. – 5th ed. – Englewood Cliffs (New Jersey): Prentice Hall, 1991. – 234 p.

156. Kirchheimer O. The Transformation of the Western European Party Systems/ O.Kirchheimer // Political Parties and Political Development / L. la Palombara, M. (eds) Weiner. – Princeton, New York: Princeton University Press, 1966. – P. 57-84.

157. Lipset S. M. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction / S. M. Lipset, S. Rokkan // Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives / Edited by Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan. – New York: Free Press, 1967. – P. 1-64.

158. Sartori G. Parties and Party Systems. A Framework for Analysis / G. Sartori. – New York: Cambridge University Press, 1976. – 257 p.

159. Simon Y. R. Philosophy of Democratic Government / Y. R. Simon. – L.: University of Notre Dame Press, 1993. – 345 p.

З М І С Т

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять та самостійної роботи.....	6
3. Програма навчальної дисципліни “Політологія”.....	7
4. Плани семінарських занять та самостійної роботи.....	14
5. Поточний (модульний) та підсумковий контроль знань студентів.....	20
6. Індивідуальна робота	22
7. Критерії оцінювання успішності студентів	23
8. Контрольні питання для підготовки до іспиту.....	24
9. Словник основних термінів.....	29
10. Список рекомендованої літератури.....	47

Навчальне видання
**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ПОЛТОЛОГІЯ”**

(галузі знань: 0304 “Право”,
0302 “Міжнародні відносини”;
освітньо-кваліфікаційний рівень “Бакалавр”;
напрями підготовки:
6.030401 “Правознавство”,
6.030202 “Міжнародне право”)

**для студентів III курсу
денних факультетів**

У к л а д а ч і: ТРЕБІН Михайло Петрович,
ВАСИЛЬЄВ Георгій Юрійович,
ГЕРАСІНА Людмила Миколаївна,
ЗИМОГЛЯД Віктор Якович,
ПОЛЩУК Ігор Олексійович,
САХАНЬ Олена Миколаївна

Відповідальний за випуск *М. П. Требін*

Редактор *О. І. Борисенко*
Комп’ютерна верстка *А. В. Старжинської*

План 2012

Підп. до друку 27.07.2012. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Ум. друк. арк. 5,69. Облік.-вид. арк. 2,3. Вид. № 129.
Тираж 450 прим. Зам. № 4445. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.